

Realisti Wienin piirin väittelyissä

Juha Manninen

Karrikoitu ja silti luultavasti varsin yleinen kuva Eino Kailasta sisältää sen, että Kaila meni vuosina 1929-1934 useampia kertoja Wieniin, osallistui Moritz Schlickin johtaman, sittemmin kuuluisaksi tulleen filosofisen Wienin piirin kokouksiin ja omaksui niistä loogisen empirismin, uuspositivismin, jota hän kehitti edelleen ja jonka hän juurrutti Suomeen. Kuvassa on paikkansapitävää se, että Kaila todellakin teki mainittuina vuosina matkoja Wieniin. Kaikilta muilta osin todellisuus kuitenkin oli tarua koko lailla mutkikkaampi.

Tämä on pääteltävissä Kailan ja Wienin piiriin kuuluneiden välillä käydystä, tärkeiltä osin säilyneestä kirjeenvaihdosta. Tieteen historiasa julkaisut ovat tietysti perustavia maamerkkejä, mutta ne eivät elä omaa, muusta historiasta irrallista elämäänsä.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjallisuusarkistossa on likimain kattavaksi katsottava kokoelma Kailan käsikirjoituksia noin 1930-luvun puolivälistä alkaen: teosten ja julkaisujen suunnitelmia ja luonnoksia, julkaisematta jääneitä tutkimuksia, esitelmiä, luentojen käsikirjoituksia, eräiltä jaksoilta päiväkirjaakin. Mikään tähän kokoelmaan sisältyvä ei kuitenkaan erityisemmin valaise mainittuja Wienin piirin kannalta kriittisiä vuosia.

Kailalle kuuluneiden kirjeiden yhtenäistä ja kattavaa kokoelmaa ei ole olemassa, arvokkaita poikkeuksia mylläkin. Ensimmäiseksi tässä yhteydessä on mainittava akateemikko Georg Henrik von Wrightin (seuraavassa kokoelmanimike *GHvW*) hallussa olevat Rudolf Carnapin kirjeet Kailalle samoin kuin Schlickin ja Otto Neurathin laajat kokoelmat sisältävästä Wienin piirin arkistosta (=MS ja ON) Rijksarchief in Noord-Hollandista, Haarlemista, löydettävät kaksi Kailan kirjettä Schlickille. Tältäkin pohjalta on Kailan suorasti Wieniin liittyneitä vuosia voitu valaista julkaisujen tarjoamia vihjeitä syvemmin.

Muistelmia Kaila ei tunnetusti koskaan kirjoittanut, vaikka sellaiset olisivat jälkipolvia ajatellen varmasti olleet erittäin kysytyt.

Selvittäessäni tilannetta sain käsiini Pittsburghin yliopiston tieteellisen filosofian arkistoon sisältyvän Kailan ja Hans Reichenbachin kirjeenvaihdon (=HR), joitakin Carnapin Kailaan viitanneita kirjeitä (=RC) sekä Lundin yliopiston kirjastosta Kailan laajan kirjeenvaihdon ruotsalaisen filosofin Åke Petzällin (=ÅP) kanssa. Eräitä muita, vähäisempiä ja silti kovin kiinnostavia löytöjä, kuten eräs Herbert Feiglin kirje Schlickille, oli myös tehtävissä. Huolellisesta säilyttäjästä Carnapistä ilmeisesti riippumattomista syistä Kailan merkitykselliset kirjeet tälle ovat edelleen teillä tietymättömillä. Kadonneista lähteistä huolimatta käsillä ovat riittävät perusteet hahmotella uudella tavalla kuva Kailan suhteesta Wienin piiriin.

Kiinnostusta Kailan kirjoituksiin

Olen aikaisemmin (*Tieteessä tapahtuu* 2/2002) todennut Kailan solmineen kirjeenvaihtoyhteyden Hans Reichenbachiin jo 1923. Kaila sai Saksassa eksaktia filosofiaa kehittävältä Reichenbachilta eripainoksia tämän todennäköisyyden frekvenssitulkinnasta ja käytti niitä hyväkseen monografiassaan *Der Satz vom Ausgleich des Zufalls und das Kausalprinzip* (1924), jonka lähteisiin kuului myös wieniläinen Edgar Zilsel. Reichenbach oli korottanut todennäköisyyden käsitteen kausaliteettiäkin perustavammaksi. Kailan voi nähdä ammentaneen 1920-luvulla Reichenbachilta oppia myös varhaisiin yleisfilosofisiin kehitelmiinsä.

Pian Kailan kirjoituksissa näkyi niin ikään Wienin piirin päämiehen Schlickin vaikutus, ennen muuta siinä, miten hän muotoili ns. koeteltavuuden periaatteen: kaikilla todellisuusväittämillä tulee olla havaittavia seuraamuk-

sia. Tietoja Kailan ja Schlickin varhaisimmasta kirjeenvaihdosta ei ole säilynyt. Tuolloin vielä turkulaisen professori Kailan yhteydet Wieniin saivat vakuuttavimman vahvistuksensa vuonna 1927, kun Herbert Feigl esitti Schlickin ohjaamana väitöskirjansa *Zufall und Gesetz: Versuch einer naturerkenntnistheoretischen Klärung des Wahrscheinlichkeits- und Induktionsproblems*. Feigl, josta myöhemmin tuli Yhdysvalloissa tunnetuimpia loogisen empirismin puolestapuhujia, arvioi ja arvosteli Kailan vuoden 1924 monografiaa laajasti Zilselille ja Kailalle omistamassaan tutkimuksensa luvussa. Feiglin väitöskirja on julkaistu vasta omana aikanamme Rudolf Hallerin ja Thomas Binderin toimittamana, vuonna 1999.

Täysin tuntemattoman Feiglin olisi luontevaa olettaa saaneen Kailan Turussa ilmestyneen kirjasen juuri Schlickin kautta. Kailan tapoihin kuului lähettää julkaisujaan punoesaan kirjeenvaihtoyhteyksiä samoin kuin pyytää kumppaneiltaan vastavuoroisesti eripainoksia. Kenties Schlick myös kertoi Kailalle tätäkin koskettaneesta Feiglin väitöksestä. Joka tapauksessa Kaila kiitti Schlickiä 28.9.1928 (MS 106) tältä jo vuosia saamistaan ”niin ystävällisistä kirjeistä”.

Vuoden 1928 (HR 015-34-17) alussa Reichenbach kirjoitti jälleen Kailalle. Hän kertoi kuullessaan Kailan neljä vuotta aikaisemmin julkaisemasta monografiasta ja toivoi siitä kappaletta itselleen, koskapa sen lähestymistapa oli samanlainen kuin hänen omissa tutkimuksissaan. Reichenbach mainitsi jo saaneensa Kailalta tämän uudemman monografian *Die Prinzipien der Wahrscheinlichkeitslogik* (1926). Ennen muuta hänen uteliaisuutensa näyttää kuitenkin herättäneen Feiglin väitöskirja, jonka hän oli saanut luettavakseen Carnapin välityksellä ja jota vastaan hän myös oli puolustanut kantaansa Carnapille (HR 015-03-05; 015-03-07; 015-30-24). Reichenbach selosti Kailalle olevansa parhaillaan uudelleen suuntautunut todennäköisyyden aihepiiriin avaruutta ja aikaa koskevan tutkimuksensa valmistuttua. Hän lähetti tälle eripainokset kahdesta kirjoituksestaan. Toisessa, ’Metaphysik und Naturwissenschaft’ (1925) hän ensimmäisen kerran luonnehti tarkoittavansa induktiivisella päättelyllä päätelmää havaittavasta ei-havaittavaan.

Kaila kiirehti lähettämään vanhemman kirjansa. Vastauksessaan hän totesi pitävänsä yleisen todennäköisyysteorian perusteita nykyajan tietoteorian tärkeimpänä kysymykse-

nä, vaikka samalla tunnusti, ettei ollut päässyt asiassa selvyyteen:

”Se ’luonnonfilosofinen’ tie, jota aikaisemmassa kirjoituksessani – Teidän käsityseenne läheisesti liittyen – kokeilin, näyttää minusta nyt epätydyttävältä sen vuoksi, koska todennäköisyyden periaatteiden täytyy toki loogisina periaatteina päteä jokaisessa maailmassa eivätkä ne siksi saa edellyttää todellisuudelta mitään. Kokeilin siksi toisessa kirjoituksessani puhtaasti loogista tietä, mutta täytyy myöntää, että en ole saavuttanut vaatimattomimmassakaan määrin tarvittavaa eksaktiutta.” (HR 015-34-01).

Eräät yleisesti hyväksytyt todennäköisyyslauseet näyttäytyivät nyt Kailasta vaikeasti perusteltavilta loogisella tiellä. Kaila toivotti Reichenbachin uudet tutkimukset tervetulleiksi, jos ne vähänkään auttaisivat valaisemaan aihetta. Noin vuotta myöhemmin Reichenbach kiitti ja postitti Kailalle ensimmäisen uuden kirjoituksensa todennäköisyydestä (HR 014-09-15). Springer-kustantamon julkaisemaan fysiikan käsikirjaan laatimaansa laajaan esitykseen fysikaalisen tiedon metodeista ja päämääristä Reichenbach liitti maininnan Kailasta todennäköisyyden objektiivisen tulinnan edustajana.

Schlickin muuttuvat käsitykset

Schlick ylläpiti laajaa, jonkin verran pinnallista kirjeenvaihtoa, jossa Kailalla ei voi olettaa olleen minkäänlaista erikoisasemaa. Schlickin päähuomio oli noin vuodesta 1924 kohdistunut kahteen henkilöön, joita hän pyrki värväämään yhteistyökumppaneiksi ja joiden filosofiset katsomukset myös mullistivat hänen omaa ajattelutapaansa: Ludwig Wittgensteiniin ja Rudolf Carnapiin. Nuorempaa ja vanhempaa eri alojen tutkijapolvia yhdistävää iltaseminaariaan vetävän Schlickin tyyli poikkesi täysin muille saksalaislähtöisille professoreille ominaisesta pyrkimyksestä nostaa itseään keskipisteeksi. Muistelllessaan noita aikoja myöhemmin Feiglin mielipide oli se, että Schlick jätti omat julkaisunsa liiankin vähälle huomiolle.

Iltaseminaarissa luettiin syksystä 1925 alkaen kolmen lukukauden ajan ääneen Wittgensteinin *Tractatus logico-philosophicus* ja keskusteltiin siitä lause lauseelta. Schlickin ensimmä-

mäinen yritys saada muutaman nuoren oppilaansa kanssa yhteys maaseudulla kansakoulun opettajana toimivaan Wittgensteiniin epäonnistui, mutta Wittgensteinin tultua Wieniin arkkitehdin tehtävään Schlick pääsi keväällä 1927 tavoitteeseensa, ensin yksin, sitten useampien oppilaidensa kanssa.

Carnapin Schlick suostutteli hakeutumaan Saksasta Wieniin esittämään habilitaatiöväitöskirjan dosentuuria varten, mikä toteutui 1926. Tämä alkujaan Bertrand Russellin logiikasta inspiroatiota saanut valtaisa tiedon konstituutioteorian käsikirjoitus kiersi piirin jäsenten keskuudessa kommentoimista varten. Schlick keksi sille lennokkaan nimen ja etsi sille kuumeisesti kustantajaa yhdessä tekijän kanssa. Kirjan näkemykset poikkesivat huomattavasti Schlickin aikaisemmin kannattamasta kriittisestä realismista, mutta Schlick vakuutti Carnapille yksimielisyyttä ja kertoi muuttaneensa käsityksiään.

”Tulette sitten näkemään, miten täydellinen yhteisymmärryksemme on”, Schlick kirjoitti Carnapille 7.3.1926 (RC 029-32-27) viitaten tekeillä olevaan ja myöhemmin samana vuonna ilmestyneeseen artikkeliinsa ‘Erleben, Erkennen, Metaphysik’. Sen ilmaiseman uuden käsityksen mukaan kaiken tiedon täytyi olla välitettävissä toisille ja rakenteellista. Koetut elämykselliset laadut jäivät sen ulkopuolelle. Alaviitteessä Schlick yhdisti tämän kahteen lupaukseensa:

”Verrattakoon R. Carnapin teräviin ja vastaansanomattomiin tarkasteluihin hänen tulevassa teoksessaan *Der logische Aufbau der Welt*, jossa hän osoittaa, että kaikkien tieteellisten arvostelmien on rajoituttava puhtaisiin rakenneväittämiin, mikä vastaa ‘formaalisia suhteitamme’. Lisäämme, että tämä pätee ylipäänsä kaikista mielekkäistä arvostelmista, sillä argumentit pätevät kaikista, myös ei-tieteellisistä väittämistä. Vrt. edelleen Ludwig Wittgenstein, *Tractatus logico-philosophicus*, saksaksi ja englanniksi, Lontoo 1922.”

Schlick kehui Wittgensteinia kirjeessään ystävälleen Albert Einsteinille (MS 98; kopio Einstein-arkistosta Jerusalemissa) uusimman ajan filosofian ”syvimmän ja tosinnan” teoksen kirjoittajaksi ja täysin samaan sävyyn Ernst Cassirerille (MS 94) sekä Wittgensteinia että Carnapia. Vasta näihin aikoihin Schlick paneutui mainittujen kahden uuden heeroksensa innoittamana Russellin ja Gottlob Fregen logiikkaan. Tiedetään, että tavoitellessaan yh-

teyttä Wittgensteiniin alkuvuodesta 1927 Schlick lähetti tälle erään artikkelinsa. Olisi yllättävää, jos tuo kirjoitus olisi ollut jokin muu kuin juuri mainittu. Ja jos Schlick varusti ”ystävällisiä kirjeitään” Kailalle eripainoksilla, niin artikkeli on hyvä ehdokas niiden oheistukseksi.

Kesällä 1927 Schlickin nuoret seuraajat Friedrich Waismann, Herbert Feigl, Maria Kaspar ja Rudolf Carnap saattoivat osallistua keskusteluihin Wittgensteinin kanssa, Schlickin silkkihansikkain ohjaamina. Wittgensteinin ja Carnapin jouduttua kerran kahdestaan heidän yhteydenpitonsa kuitenkin katkesi, tosiasiaa loppuelämäksi. Feigl muisteli myöhemmin, miten Wittgensteinilla oli tuon jälkeen tapana aloittaa keskustelunsa vuodattamalla sappeaan Carnapia vastaan. Kävi mahdottomaksi pyytää Wittgensteinia Schlickin iltaseminaariin, johon Carnap osallistui sen keskeisenä jäsenenä ja jossa oli mukana Wittgensteinia jo *Tractatuksen* lukuprosessin aikana metafysiikasta arvostellut Otto Neurath.

Carnapin *Aufbau* valmistui alkuperäisestä käsikirjoituksesta lyhennetyssä ja uudelleen kirjoitetussa muodossa alkuvuodesta 1928 sveitsiläisessä Davosin lomakeskuksessa. Samalla Carnap viimeisteli myös johdatusensa logiikkaan, erityisesti relaatioteoriaan ja sen sovelluksiin nimellä *Abriss der Logistik* sekä yhdisti kaksi artikkeliaan kirjaseksi *Scheinprobleme der Philosophie*. Carnapin viiden vuoden työn tärkeimmät hedelmät olivat valmiit ilmestymään ja ne kantoivat myös leimaa Schlickin piiristä saadusta palautteesta ja herätteistä. Vielä viime vaiheessa Carnap harkitsi *Aufbau*n nimen muuttamista, koska kirja esitti vain tiedonmukaisen tien objektimaailman konstruktiksi ja Carnap suunnitteli sille jatkoa Neurathin kritiikin linjoilla siten, että hän selvittäisi materiaalisen maailman konstruktia. Schlickin neuvosta hän säilytti nimen sellaisenaan.

Dosenttuuri Wienissä ei ollut edellyttänyt kansallisuuden muuttamista. Carnap onnistui saamaan *Aufbaulle* Saksasta valtiollista tukea ja teoksen julkaisi pieni laatukustantamo Weltkreis-Verlag Berliinissä elokuussa 1928.

Postia Kailalle

Carnapin töiden valmistuessa myös Kaila oli saanut Turussa valmiiksi kaksi saksankielistä

uutta monografiaa, vihkosen *Probleme der Deduktion* ja laajahkon *Beiträge zu einer synthetischen Philosophie*, jotka hän julkaisi sikäläisen yliopiston sarjassa. Kaila lähetti ne Carnapille. Vastauskirjeessään 5.6.1928 (GHvW) Carnap kiitti Kailan esityksen selkeyttä ja kiinnostavuutta, mutta osoitti saman tien lakoniseen tapansa muutamalla rivillä Kailan ensin mainittuun esitykseen sisältyvän matematiikan perusteita koskevan päättelyketjun virheellisyyden: "En sen vuoksi yhtyisi johtopäätökseenne, etteivät kaikki formaalis-loogisesti mahdolliset järjestyssysteemit olisi myös matemaattisesti mahdollisia tai 'mielekkäitä'." Carnapin tarjoamat vastaesimerkit veivät pohjan Kailan yritykseltä eriyttää matemaattinen mielekkyys loogisesta.

Koska Kailan lähetys oli saapunut vasta saman päivän aamuna, Carnap selitti, että hän ei ollut vielä ehtinyt lähemmin tutustua Kailan *Beiträge* -kirjaan. Hän myös mainitsi, että nyt hänen *Aufbaunsa*, jota Kaila oli edellisenä vuonna kysellyt, oli painossa.

"Minulle tulee olemaan ilo lähettä se Teille kiitoksen merkiksi. Ongelmien erilaisuudesta huolimatta uskon sen olevan tieteellisesti perusasenteeltaan kirjallenne sukua. Kun näin kirjanne viimeisen lauseen, mieleeni tuli, että minun kirjani viimeinen lause on yllättäen sen kanssa yhtäpitävä; se on lainaus Wittgensteinilta: 'Minkä ylipäänsä voi sanoa, sen voi sanoa selvästi, ja mistä ei voi puhua, siitä on vaiettava'."

Saatuaan *Aufbaun* Kaila paneutui siihen heti ja laati perinpohjaisen kirjeen, johon Carnap vastauksessaan 18.9.1928 (GHvW) viittasi. Carnap ilmaisi ilonsa siitä, että Kaila piti kumpaisenkin peruskatsomuksia samansuuntaisina ja että Kaila yhtyi häneen myös "todellisuuskysymysten hylkäämisessä". Tässä Carnap uskoi aikaa myöten saavutettavaksi yhteisymmärryksen kaikkien niiden välillä, jotka "haluavat tehdä meidän tapamme filosofian harjoittamisesta tieteellisen, metafysiikasta vapaan metodin".

Carnap oli keskustellut Kailan kirjasta Otto Neurathin ja tämän vaimon, sokean loogikon, Schlickin piiriin kuuluvat matematiikan professori Hans Hahnin sisaren Olgan kanssa ja antanut voitonriemuisena Kailan kirjeen luettavaksi Friedrich Waismannille. Toisista poiketen Carnap oli ilmaissut luottamusta Kailaan, kuten käy ilmi hänen huomautuksestaan Olga Neurathille 7.10.1928:

"Ajatellen oikeudenkäyntiämme Kailasta haluaisin kuitenkin ilmoittaa Teille, että asioiden kulku onkin osoittanut luottamukseni tähän 'maanpetturiin' oikeutetuksi. Soittakaapa Waismannille, sanokaa hänelle terveiset minulta ja pyytäkää häntä lukemaan Teille Kailan minulle osoittamasta kirjeestä todellisuuden järjestelmää koskevat lauseet; lähettäköön hän sitten kirjeen mahdollisimman pian takaisin minulle." (RC 029-16-01)

Viittaus maanpetturuuteen tarkoitti tietysti "synteettisen filosofian" kokemusta edeltäviä maailmanhypoteeseja, sitä metafysiikkaa, jota Kaila oli ollut kehittämässä. Carnapin tarkoitamaan tieteelliseen filosofiaan Kailaa taas liitti hänen vaatimuksensa kokemuksellisista seuraamuksista todellisuusväittämille. Vaikka Kailan kirjettä ei tunneta, Carnapin innostuksesta voi päätellä, että *Aufbau* oli tehnyt tähän suuren ensivaikutuksen. Kaila itse luonnehti tilannetta Åke Petzällille myöhemmin (1.6.1934) siten, että teos oli herättänyt hänet "dogmaattisesta unestaan", siis saanut aikaan samanlaisen käänteän kuin Kant Humea lukiessaan. Kysymys ei ollut vähemmästä kuin realistisen todellisuuskäsityksen kyseenalaistumisesta. Ensin Schlick oli luopunut realistisesta kannastaan ja nyt löytyi etäisestä Pohjolasta professori, joka oli ainakin kirjeensä sanamuodoista päätellen valmis tekemään saman.

Aufbaun kanta oli subtiilimpi kuin voisi kuvitella eikä sitä voi luonnehtia yksinkertaiseksi positivismiksi. Alkuperäisessä konstituutioteoriassaan Carnap oli todella pyrkinyt rakentamaan logiikan välinein aistimusten pohjalta tieteen tutkiman maailman. Samaa motiivia toteutti myös lopullinen *Aufbau*, mutta Neurathin käsikirjoitukseen kohdistama kritiikki oli saanut Carnapin tekemään eräitä tarkennuksia. Marraskuussa 1926 Carnap oli merkinnyt muistiin Neurathin vastaväitteet:

"Esitykseni suuntautuu valitettavasti enemmän realismia kuin idealismia vastaan. Liiallinen metodisen solipsismin korostus. Kuulostaa liian individualistiselta. Heti alkuun sanottava, että päämääränä kaikille yksilöille sama objektivistinen maailma." (RC 029-19-03:1R)

Tähän tyyliin Carnap tuli lopullisessa *Aufbaunsa* sanomaankin. Esimerkiksi fyysikon realistinen asenne oli oikeutettu ja tarkoituksenmukainen, kun se merkitsi realistisen kielen käyttöä eikä metafysiistä väittämää. Lainmukaiset yhteydet olivat tämän kannan mukaan objek-

tiivisia, yksilöiden tahdosta riippumattomia, mutta lisämaininta "reaalinen" sen sijaan ei ollut mistään kokemuksesta johdettavissa, siis metafyyminen ja sellaisena hylättävä.

Edellä mainittu Carnapin vastauskirje oli teknisesti yksityiskohtainen. Carnap selvästi katsoi vaivan arvoiseksi valaista näkemyksiään Kailalle. Ensin hän totesi avoimeksi kysymykseksi erään Kailan vastaväitteen, joka perustui havaintopsykologisessa kirjallisuudessa viitattuihin tapauksiin. Sen mukaisesti oli mahdollista nähdä kahta eri väriä samassa paikassa, vaikka Carnapin konstituutioteorian lähtökohta sulki pois tällaisen mahdollisuuden. Carnap lupasi katsoa Kailan viittaamaa kirjallisuutta, mutta kyseli, oliko kysymys yhdellä vai kahdella silmällä tapahtuvasta näkemisestä. Jos vastaesimerkki piti paikkansa, niin konstituution lähtökohtaa piti muuttaa. Carnap kuitenkin arveli asiasta selviydyttävän harvinaisia tapauksia koskevalla varaumalla.

Sitten Carnap vastasi kahteen Kailan esittämään kysymykseen. Hän myönsi muidenkin esittäneen kritiikkiä sille hänen Fregeltä periytyvälle ja Kailan epäilemälle näkemykselleen, että lauseen totuusarvo on sen merkitys. Teoksen kirjoittamisen jälkeen hän olikin muuttanut käsitystään ja toivoi nyt Kailalta yhteisymmärrystä uudelle kannalleen. Hän selvitti väittämien analyytisyyden ja synteettisyyden eroa ja määritteli samanmerkityksisyyttä tarkoittavan "analyyttisen ekvivalenssin" käsitteen lauseille, lausefunktioille ja objektimerkeille. Toiseksi hän selvitti, että puhuessaan "muunnoksista" hän ei suinkaan tarkoittanut maailman muuntuvan miksikään. Vain sen kuvaustavat tai perspektiivit maailmaan muuntuivat. Nämä konstituution edetessä suoritettavat muunnokset, esimerkiksi tultaessa vieraiden mielten tarkasteluun, eivät tuoneet mukanaan mitään uusia ominaisuuksia tai suhteita. Lopuksi Carnap ilmaisi toivovansa, että nämä selvennykset auttaisivat Kailaa muotoilemaan vastaväitteensä "empiiriselle todellisuuskäsitteelle". Hän selitti olevansa valmis edelleen täsmentämään kantojaan kumpaisessakin kysymyksessä.

Hieman hämmästyneenä Carnap totesi kirjeessään Schlickille 27.10.1928 (RC 029-30-23):

"Lienetkin saanut käsikirjoituksen Kailalta. Hän kirjoittaa minulle, että vastauskirjeen asemesta (olimme aluksi vaihtaneet kirjeitä hyvin mukavalla tavalla) hän on kirjoittanut artikkelin ja haluaa pyytää Sinulta apua sen julkaisemiseen."

Schlickin uutiset

Kailan artikkelin käsikirjoitus ei ole säilynyt. Sen sijaan Kailan Schlickille osoittama, 28.9.1928 eli vain kymmenen päivää Carnapin vastauksen jälkeen päivätty kirje on tallessa Wienin piirin arkistossa (MS 106). Kaila lähetti sen mukana artikkelinsa käsikirjoituksen, jonka hän kertoi haluavansa julkaista jossakin paikassa Saksassa. Hän ei vain tiennyt, kenen puoleen kääntyä. Kotimaassaan Kaila selitti elävänsä jokseenkin täydellisessä henkisessä eristyneisyydessä ja Saksassa hän arveli olevansa aivan tuntematon. Julkaisemisesta ei siis tulisi mitään ilman tunnetun asiantuntijan puolta.

Kaila kertoi tutkineensa seikkaperäisesti Carnapin erinomaista uutta kirjaa. "Perusasenteessa olen tohtori Carnapin kanssa yhtä mieltä. Hän on erityisesti vakuuttanut minut siitä, että realismin ja fenomenalismen kiista on perinteisessä muodossaan ollut vailla kohdetta. Minun täytyy siis aivan olennaisesti muuttaa omaa näkökantani. Toisaalta on kuitenkin myös kohtia, joissa en toistaiseksi voi yhtyä tohtori Carnapiin." Jos artikkeli julkaiseltaisiin kirjasena, sen nimeksi voisi tulla *Die Logisierung der Philosophie und die Überwindung des Gegensatzes zwischen Realismus und Phänomenalismus*. Näyttäisi siltä, että Kaila tuolloin piti oikeana Carnapin tapaa käsittää filosofia logiikaksi, joka ylittää vastakohtan todelliset olevaiset oletettavan realismin ja ilmiöihin pitäytyvän positivismen/fenomenalismen välillä.

Tämä oli todellisuudessa varhaisin muoto syntymässä olevan uuden suuntauksen sisäisestä kahtiajaosta, ei se vasta hieman myöhempä, jonka Carnap 1950-luvulla sarjaan *Library of Living Philosophers* kirjoittamassaan intellektuaalisessa autobiografiassa ilmaisi vastakohtana fenomenalismen ja fysikalismen välillä.

Kirjeenvaihto Carnapin kanssa ei ollut Kailan mukaan johtanut tyydyttävään tulokseen, joten Kaila ilmoitti haluavansa julkistaa vastaväitteensä sen uhallakin, että Carnap sittemmin kumoaisi ne. "Uskon nimittäin, että monilla on 'konstituutioteoriaa' kohtaan samankaltaisia epäilyjä kuin minulla ja että julkinen keskustelu asiasta – saanen sanoa: meidän asiastamme – saattaisi olla eduksi." Niinpä Kaila ehdotti, että Schlick harkitsisi yhdessä Carnapin kanssa, ansaitsiko artikkeli tulla julkaistuksi, ja jos, niin missä. "Myöskään sitä

vastaan minulla ei olisi mitään, että tohtori Carnap julkaisisi samanaikaisesti artikkelini kanssa – tai jopa samassa kirjasessa – sen mahdollisen kumoamisen, jos hän niin toivoo. Päin vastoin, sellainen yhteistyö olisi minulle kunnia.”

Kailan seuraava eli toinen hänen säilyneistä kirjeistään Schlickille on päivätty kolmisen kuukautta myöhemmin, 13.1.1929 (MS 106). Kaila kiitti siinä Schlickiä ystävällisestä sisältö-rikkaasta kirjeestä ja käsikirjoituksen palauttamisesta. Mukana seurasi muutakin, nimittäin Schlickin esipuhe ensimmäiseen niteeseen kirjasarjassa *Schriften zur wissenschaftlichen Weltauffassung*, jonka toimittamisen Schlick oli tuolloin aloittanut yhdessä Prahan yliopiston fysiikan professorin, Einsteinin entisen oppituolin haltijan Philipp Frankin kanssa.

Ensimmäisen niteen kirjoittajaksi oli sovittu Friedrich Waismann ja esityksen oli määrä käsitellä Wittgensteinin *Tractatus* yleisesti ymmärrettävässä muodossa. Juuri muutahan Wittgenstein ei ollut julkaissut. Teoksen nimeksi ilmoitettiin alkujaan *Kritik der Philosophie durch die Logik* ja hieman myöhemmissä yhteydessä *Logik, Sprache, Philosophie* siten, että ensin mainittu nimi oli sijoitettu alaotsikoksi. Tosiasiassa teoksen valmistuminen viivästyi, ei vähiten sen vuoksi, että Wittgenstein ryhtyi uudelleen harjoittamaan filosofiaa. Kirja ei ehtinyt lainkaan sarjaan sen elinaikana 1928-1937 eikä sen rekonstruoitua versiota painettu ennen kuin monia vuosikymmeniä myöhemmin, Waismannin jo kuoltua. Mutta Wienin piirin nousuvaiheessa odotukset olivat korkealla.

Schlick sen sijaan painatti jo etukäteen kirjoituksensa, joka oli johdanto sekä teokseen Wittgensteinista että tulossa olevaan sarjaan. Alkukielisenä se on löydettävissä Gordon P. Bakerin ja Brian McGuinnesin yhdessä Joachim Schulten kanssa toimittamasta Waismannin rekonstruoitusta teoksesta vuodelta 1976. Kirjoitus ilmaisi Schlickin käsityksen filosofian tehtävistä ja nimenomaan hyvästä filosofiasta. Hän jakoi tekstiä ystävilleen ja sarjaan kirjoitettaviksi sovituille, nyt siis myös Kailalle. Jollei kirjoitus olisi jäänyt piiloon, se tunnettaisiin Wienin piirin ensimmäisenä manifestina.

Kaunopuheisesti Schlick selitti, että kaikkina aikoina oli olemassa selkeitä, vakavan-iloisia viisaita henkiä, jotka eivät antaneet filosofis-kirjallisen ilotulituksen hämätä itseään, sellaisia kuin valistuksen aikalainen Georg Chris-

toph Lichtenberg. Muotivirtausten sijaan nimenomaan he ansaitsivat tulla tunnetuiksi tietyn aikakauden filosofian edustajina. Kaiken pintakuohun asemesta he edustivat parhaassa mielessä sivistystä, eivät neron yksipuolisuutta eivätkä minkään keinotekoisen järjestelmän kannattamista. Schlick uskoi, että

”jokainen suuri totuus, kun se kerran on keksitty ja lausuttu julki, löytää jostakin maaperän, joka ottaa sen vastaan rakastavasti ja jossa se voi kehittyä kasvoipa ympärillä sitten rikkaruohoa miten paljon hyvänsä”.

”Tässä kerrostumassa elävät suurten ajattelijoiden todelliset oivallukset ja kuolematon löydöt lähes itsestäänselvyyksinä edelleen. Heihin kuuluvat ovat *valistuksen* kantajia puhtaassa, ylihistoriallisessa mielessä. He ymmärtävät toisiaan ja tuntevat sukulaisuutta aikojen ylitse. Heitä yhdistää keskenään sama ajattelemisen *tapa*, niin aikaansa sidottuja kuin heidän tietonsa ja katsomuksensa maailmasta muutoin ovatkin. Mutta tämä tietäminen ja tämä katse on alituisen tasaisessa kehityksessä, joka muodostaa ihmiskunnan varsinaisen filosofisen edistyksen ja joka on juuri *tieteellisen maailmankäsityksen* kehittyminen.”

”Jos siis tietyn ajan tieteellinen maailmankäsitys onnistutaa esittämään olennaisilta piirteiltään, niin tuolle puhtaiden henkien kerrostumalle on annettu ääni ja tällä tavoin tehty aidon filosofian hyväksi enemmän kuin tehtäisiin esittämällä ja arvostelemalla aikakauden filosofiset järjestelmät. Tämä on se tehtävä, jonka nyt alkava kirjasarja asettaa itselleen suhteessa aikaansa.”

Filosofian edistyminen näkyi parhaiten empiristisessä filosofiassa, mutta se, mikä siinäkin oli ”suuntausta”, oli latteaa ja katoavaista ja ehkä jo ylitettyäkin. Ei ollut olemassa erityistä ”filosofian” tiedettä omine kysymyksenasetteluineen, vaan filosofia oli toimintaa, käsitteellistä selkeyttämistä. *Tractatus* ei kuulunut mihinkään ”suuntaukseen”, mutta puolusti sitä kaiken empirismin perustotuutta, että ei ole olemassa synteettisiä arvostelmia *a priori*. Tämä määritteli empirismin, ei se epämääräisyys, että kaikki tieto ”juontaa kokemuksesta”, ei myöskään se väärä väite, että apriorisia arvostelmia ei olisi olemassa, sillä sellaisia olivat logiikan ja puhtaan matematiikan lauseet. Kirja oli saanut osakseen vain vähän huomiota vaikean lapidaarisen esitystapansa vuoksi, mutta siinä suoritetulla selvityksellä loogisen olemuksesta oli pysyvä merkitys, joka Schlickin mukaan täysin selviäisi vasta useiden sukupolvien päästä.

Esipuheen sanoin juuri näillä perustein sarkan ensimmäisenä niteenä ilmestyisi kirja Wittgensteinista. Kokonaisuuden henki, ohjelma ja päämäärä ilmenivät siinä puhtaimmillaan. Lienee havaittavissa, että Schlick ei ollut asettanut oppilaansa toteutettavaksi helpoimman lajin tehtävää.

Vastauskirjeessään Kaila kertoi jo luke-neensa Schlickin esipuheen: ”_se on upea ja myös täysin minun makuuni, mutta miten harvassa ovatkaan ne, joilla on tämä maku!”

Tästä Kaila meni suoraan päähuoleensa. Hän kertoi, miten Suomessa oli muutama kuukausi sitten vierailut merkittävä saksalainen psykologi Frankfurt am Mainista, aivo-vaurioiden psyykkisten seuraamusten tutkija Adhemar Gelb, joka oli ollut sitä mieltä, että vaikka Kailalla olisi todella merkittäviä tieteellisiä saavutuksia, niillä ei olisi Saksassa mitään menestyksen mahdollisuutta. Näin siksi, että Kailan mukaan filosofia ei ollut oma tiede, vaan tieteen analyysiä. Kaila jatkoi uskovansa, että enemmistö yliopistoihmisistäkin tulee yhä odottamaan filosofialta ”intuitioita”, ylentäviä elämäntunteita ”olemisesta ja ajasta” ja vastaa-va sellaista tai sitten uskonnon korvikkeita. Tämän Martin Heideggerin ja Friedrich Nietzschen edustaman kaupaksi käyvän kirjoittelun asenteen Kaila tiivisti: ”Filosofian ei pidä olla työtä, vaan rentoutumista.” Taistelu tällaisia vitaalisiiin elämäntarpeisiin juurtuvia tendenssejä vastaan oli näköalaton. Kaila vakuutti olevan jo paljon, jos ”vaikuttavilla saavutuksilla – sellaisilla, joihin Te ja Teidän piirinne pyritte – onnistutaan juurruttamaan ’aikalajuntajaan’ kokonaan toisenlaisen käsityksen mahdollisuus”.

Edelleen Kaila kertoi kiinnittäneensä joitakin vuosia sitten huomiota Wittgensteinin kiehtovaan hahmoon, mutta tämän filosofin kirjoittamistapa oli hänelle aivan liian oraakkelimainen. Siksi Kaila odottikin Waismannin kirjaa jännittyneenä.

”Aivan erityisesti minua kiinnosti se Teidän viittaamanne, Wittgensteinin [Carnapin esittämää] konstituutioteoriaa vastaan kohdistama väite, että nimittäin olisi mahdollonta, ’lähteä liikkeelle hetkellisten kokonaiselämysten perustalta’. Myös minä olen tosiasiaassa vakuuttunut tästä mahdottomuudesta. Kuten itse sanotte, loogiset (deduktion) periaatteet saavat aina aikaan vain ’muuntamista’. Millään ’muuntamisella’ ei voida taikoa ’hetkellisistä kokonaiselämyksistä’ esiin sellaista, mitä näihin ei sisälly, mutta jonka pitää olla samaa ’tyyppiä’ kuin

näiden, esimerkiksi ’havaintomaailman ei-havaittuja laatuja’. Jos tämä (minun toinen) vastaväitteeni konstituutioteorialle ei ole sitova, niin herra Carnapin ajatuskulkuihin täytyy sisällyä jotain, mitä en ole ymmärtänyt.”

Kohdasta käy ilmi, että Wittgenstein oli tavalla tai toisella tehnyt tuttavuutta Carnapin *Aufbau* kanssa ennen lähtöään filosofian tutkijaksi Cambridgen yliopistoon samoihin aikoihin kuin Kaila pani paperille kirjeensä. Hän oli kertonut vastaväitteestään ainakin Schlickille, ehkä myös Waismannille tai sitten Waismann oli kuullut asiasta Schlickiltä. Carnapin muistiinpanoista käy ilmi, että Waismann yritti 15.1.1929 (RC 102-76-03) muotoilla täsmällisesti Wittgensteinin vastaväitettä Carnapille keskustelussa, jossa oli mukana myös Feigl ja joka käytiin Viktor Kraftin luona. Yritys jäi ”epätavoiseksi” ja ”hedelmättömäksi” eikä Carnap tehnyt siitä enempää merkintöjä. Kaksikko kävi 16.–28.1.1929 neljä Carnapin muistiin merkitsemää dialogia, joissa pyrittiin selvittämään loogisesti *Aufbau* lähtökerrostumaan liittyvän ns. kvasianalyysin käsitteitä. Myös piirin naisjäseniin kuulunut Rose Rand teki muistiinpanot näiden kahden mielipiteenvaihdosta (ASP RR 10-15-17).

Edelleen kohta osoittaa, että Kailan innostus Carnapin tietoteoreettiseen perusasenteeseen oli muuttumassa epäroiväksi. Kaila katsoi, että Carnap ei ollut vastannut tyydyttävästi hänen kysymyksiensä kaksi, mikä toki koski realismia. Kaila näytti jälleen taipuvan puolustamaan realismia vastoin Carnapia. Varsinkin Wittgensteinin vastaväite vaikutti Kailan silmissä tervetulleelta uutiselta, mikä sen tarkempi sisältö sitten olikaan.

Kailan kirjeen jatko kertoi, ettei hän myöskään ollut hylännyt ajatustaan todennäköisyyden logiikasta. Hän uskoi juuri mahdottomuuden lähteä hetkellisistä kokonaiselämyksistä tekevän sellaisen tarpeelliseksi. Kaila lainasi Schlickin kirjeestä kohdan, jossa Schlick totesi, ettei logiikka sano mitään todellisuudesta. Tietoon todellisuudesta päästiin vain induktiolla ja hypoteesien muodostamisella, arvaamisen tosiasiallisessa prosessilla, ei loogista tietä. Tätä Kaila ei ollut halunnutkaan kyseenalaistaa. Hän selitti, että todennäköisyysväittämällä on suhde tosien lauseiden järjestelmään, tosin vaikeasti määriteltävä. Sen vuoksi sellainen väittämä oli hänen mielestään ”niin sanoen loogisesti immanentti asia, so. tämä suhde on olemassa kokonaan riippumatta siitä, millai-

nen on se todellisuuden osa, jota ei tiedetä”.

Oli mahdollista kuvitella sellainen konstitutioteoria, jossa todennäköisyydellä ei olisi mitään sijaa. Siihen tarvittiin Kailan mukaan kaksi edellytystä. Ensinnäkin perusta oli valittava siten, että sen alkualue oli kaiken kattava ja että siis ”tulevasta kokemuksesta” ja sellaisesta ei voinut puhua, ei myöskään laaduista tai aistimuksista, jotka eivät olleet jo annettuja. Päättely rajoittuisi silloin deduktiiviseen loogiikkaan eikä solipsismista, kaiken kiertymisestä vain oman havaintomaailman ympärille, pääsisi minnekään, kuten Bertrand Russell oli huomauttanut. Toiseksi järjestelmästä olisi työnnettävä pois kaikki, mikä ei olisi loogisesti määriteltävissä sen perusaineiksista käsin:

”Jos siis perusta on annettuna sanokaamme ’aistivaikutelmissa’, niin esimerkiksi kvanteista ja elektroneista ’realistisen’ fysiikan mielessä ei saa puhua. Tieteen sellaista loogista rakennusta vastaan voidaan kuitenkin mielestäni väittää, että se ei esitä meidän – keskeneräisen – tietemme tosiasiallista asiasisältöä, vaan asettaa pohjaksi konstruoidun ideaalitapauksen.”

Kaila lopetti toteamalla kokevansa yhä vahvemmin tarpeen päästä ”lähempään kontaktiin Teidän ja Teidän piirinne kanssa”. Siitä voisi oppia paljon. Kaila mainitsi, että voisi ehkä tulla seuraavan toukokuun aikoihin joiksikin viikoiksi Wieniin osallistuakseen piirin keskusteluihin, jos saisi Schlickiltä sellaiseen luvan.

Kaksi kutsua

Schlick ei vastannut kirjeeseen. Sen sijaan Kaila sai kirjeen Carnapilta. Schlick näyttää katsooneen itseään soveliaammaksi vastaajaksi asianosaisen, millä hän vältti asettumasta mitenkään suuresti arvostamaansa Carnapia vastaan. Kirje oli päivätty 28.1.1928 (*GHvW*), samana päivänä, jolloin Carnapin ja Waismanin keskustelut *Aufbaun* perustan logiikasta päättyivät. Kirje ei osoittanut Carnapin millään tavoin muuttaneen perusasennettaan Kailan esiin nostamasta kysymyksestä kaksi, tieteen realismista, päin vastoin, ehkä vain terävöittäneen kantaansa.

Sen sijaan kysymyksessä todennäköisyydestä hän pyrki tulemaan vastaan. Koko käsitettä ei ollut esiintynyt *Aufbaun* hakemistossa.

Nyt hän kirjoitti: ”Myönnän Teidän olevan oikeassa siinä, että konstitutioteoriassa täytyy paneutua tarkemmin todellisuustieteen induktiiviseen metodiin ja tehdä tässä selkoa *todennäköisyyden* käsitteen loogisesta luonteesta.” Miten tämä tapahtuisi, siitä Carnap vain ei katsonut osaavansa sanoa juuri mitään. Siltä hänestä kuitenkin näytti, että selvennystä oli etsittävä toiselta suunnalta kuin Kaila.

”Ja tarkoitan, että todennäköisyyskäsite täytyy tulkita positivistiseen tapaan niin, että todennäköisyyspäättelmistä tulee yhtä analyttisiä (tautologisia) kuin muistakin (sylogistisista) päättelyistä. Olen tähän mennessä askarrellut vain vähän todennäköisyyskäsitteen parissa (myönnän sen puutteeksi) enkä sen vuoksi pysty sanomaan siitä mitään lähempää. Ensimmäisen tulkintayrityksen (aivan lyhyesti, yksinkertaisimpaan tapaukseen sovellettuna) tarjoaa oheinen pieni kirjoitus (jonka pyydän palauttamaan).”

Sitten Carnap viittasi Kailan käskirjoitukseen, josta hän näyttää tehneen muistiinpanot, tarkemmin sanoen sivulla 10 mainittuihin ”ilmentymättömiin objekteihin”. Asian ratkaisuksi riitti hänen mielestään se, minkä hän oli sanonut jo edellisessä, syyskuussa lähettämässään kirjeessä ”muuntamisesta”. Russellin huomautuksen siitä, että tällaisessa tapauksessa ei vältetä solipsismia, Carnap myönsi oikeaksi. Samalla hän selitti, ettei tässä tietenkään tule tarkoittaa metafysiistä, vaan metodista solipsismia. ”Mutta siitähän emme halukaan päästä eroon.” Hän lisäsi:

”Wittgensteinin vastaväite (josta ei tähän mennessä ole selvyttä, koska sitä ei ole muotoiltu millään selkeällä tavalla) ei muuten ole Teidän tarkoittamassanne suunnassa. W[itgenstein] sanoisi varmaan, että kaikki päättely on deduktiivista ja että kaikki käsitteet ovat peruskäsitteiden totuusfunktioita. Ja varmasti myös kvantit ja elektronit. (Lisäätte tähän: ’realistisen fysiikan mielessä’; mutta olemassa on toki yksi ja vain yksi luvallinen, metafysiikasta vapaa fysiikan tulkinta.)”

Heti kirjeensä alussa Carnap oli viitannut siihen, että jos Kaila tulisi Wieniin toukokuussa, niin hänen artikkelistaan olisi mahdollista keskustella perusteellisemmin. Carnap ilmaisi toivovansa lujasti, että Kaila toteuttaisi aikomuksensa. ”Me kaikki (myös Schlick on pyytänyt minua sanomaan sen Teille) iloitsimme kovasti henkilökohtaisesta tutustumisesta Teihin

ja yhteisiä ongelmiamme koskevasta keskustelusta.” Kirjeen päätteeksi Carnap jatko:

”Schlick ei arvioi Teidän ja meidän ajatus-temme menestymisen mahdollisuuksia Saksassa yhtä pessimistisesti kuin herra Gelb. Minä en osaa sanoa. Mutta Wienissä hallitsee (ainakin tiettyissä piireissä) mieliala, jossa saatte ankaran tieteellisellä filosofian harjoittamisella hyvän vastakaipun. Toivon, että käytätte pian hyväksenne tilaisuutta todeta tämä henkilökohtaisesti.”

Vaikka Carnap välitti Schlickin terveiset ja kiitokset kirjeestä, jotain jäi puuttumaan. Kaila oli ollut etsimässä julkaisumuotoa artikkelilleen, mutta tästä Carnapin kirje ei antanut mitään konkreettista viitettä. Carnap ei myöskään ollut lupautunut julkiseen sananvaihtoon Kailan kanssa. Lähtisikö Kaila Wieniin vain käydäkseen keskustelua piirin kokousten sisällä? Kaila oli hakemassa Helsingin yliopistosta Arvi Grotenfeltin eläkkeelle siirtymisen yhteydessä avoimeksi tullutta teoreettisen filosofian professorin virkaa eikä matkan Wieniin saattanut arvioida paljon painavan ansiona, jos siitä ei jäänyt julkaisumuotoista jälkeä. Sitä paitsi Kaila oli päässyt Carnapin argumentointityylin makuun tämän tyrmättyä hänen matematiikan ja logiikan suhteita koskevan kirjoituksensa. Kun Helsingin viran kohtaloa sitten 1930 ratkaistiin, Rolf Nevanlinna tuli tosin kyllä kiittämään tätä Kailan kirjoitusta. Kannattaisiko Wieniin mennä, jos siellä odotaisi tyly kohtelu? Toisaalta, sen Kaila saattoi nähdä, kysymyksessä todennäköisyydestä Carnap oli ollut kannaltaan varsin avoin.

Reichenbach lähetti Berliinistä Kailalle maaliskuun alussa tuoreen kirjoituksensa todennäköisyydestä. Sitten maaliskuun lopussa, päiväyksellä 21.3.1929 tuli itse Schlickiltä kirje. Merkillisen valikoivan sattuman ansiosta se on säilynyt Kailan papereiden joukossa Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjallisuusarkistossa ainoana Schlickin Kailalle lähettämistä kirjeistä.

Alusta ilmenee, että Kaila oli kirjoittanut uudelleen Schlickille, ilmoittanut työstävänsä edelleen eräitä monografiansa *Beiträge zu einer synthetischen Philosophie* ajatuskulkuja ja harmitsevansa mahdollisuutta julkaista nämä uudessa sarjassa *Schriften zur wissenschaftlichen Weltauffassung*. Sarjan toimittajana Schlick sellitti olevansa vakuuttunut siitä, että Kailan työ sopisi hyvin sarjaan ja muodostaisi siihen arvokkaan lisän. Samalla olisi toivottavaa voida käydä työn yleisestä aiheesta ja joistakin sen

erityiskohdista keskustelua niiden Schlickin ympärillä olevan piirin nuorempien oppineiden piirin jäsenten kanssa, joiden töiden alue oli osittain Kailan kanssa yhtenevä. Schlick kutsui Kailan sydämellisesti käymään keskustelun tässä piirissä Wienin yliopiston filosofian laitoksella, mikä edistäisi nykyajan filosofian tärkeiden kysymysten selvittämistä. Erityisesti Schlick mainitsi sen mahdollisuuden, että Kaila voisi puhua ”konstituutioteorian” ongelmista. Lopuksi hän huomautti Kailan ajoituksen kannalta siitä, että hän oli itse lähdössä Amerikkaan 25. toukokuuta, mistä Carnapkin oli kertonut. Vakuudeksi kirjeeseen oli vielä lyöty laitoksen leima, joten ei voinut olla epäselvää, että Kaila oli nyt virallisesti eikä vain välikäden kautta kutsuttu.

Mitä Wienissä tapahtui?

Toukokuussa Kaila saapui Wieniin. Hän ei esitelmöinyt siellä *Aufbau*n konstituutioteoriasta. Carnapin päiväkirjasta saaduista tiedoista käy ilmi, että piirin ohjelmassa oli 16.5.1928 keskustelu Kailan kanssa todennäköisyydestä. Kaila siis oli valinnut alustuksensa aiheeksi nimenomaan todennäköisyyden, ei Carnapin konstituutioteoriaa yleensä. Tätä keskustelua seurasi pian jälkepäin 30.5. ja 6.6. kaksi Friedrich Waismannin Wittgenstein-viritteistä esitelmää todennäköisyydestä ja sitten vielä kolme Waismannin esitystä kielen olemuksesta ja atomilauseista. Waismann eteni kohti seuraavan syksyn alussa Wienin piirin yhdessä Reichenbachin Berliinin ryhmän kanssa järjestämässä ”eksaktien tieteiden tietoteorian” ensimmäisessä konferenssissa Prahassa pitämänsä merkittävää esitelmää loogisesta todennäköisyyden käsitteestä.

Kailan alustus ei ole säilynyt. Voi kuitenkin arvata, että se oli enemmän tai vähemmän hänen aikaisemmin ilmaisemansa ajattelun linjoilla. Tällaista päätelmää vahvistaa pitkä, värikäs ja terävä kirje, jonka Feigl lähetti Bretagnessa oleskellessaan 21.7.1929 (MS 99) puoleksi vuodeksi Yhdysvaltoihin Stanfordin yliopistoon vierailevaksi professoriksi lähteneelle Schlickille. Schlick todellakin poistui paikalta ilmoittamansa suunnitelman mukaisesti, mutta Kaila jäi vielä Wieniin jatkamaan keskustelua. Tämän vuoksi Feiglin oli tarpeen antaa asioista kuvaus.

Feiglin kirje on laajan lainaamisen arvoisen:

”Wienissä oli vielä joitakin erittäin kiinnostavia keskusteluja, ensiksi Kailan kanssa – ja myöhemmin, kun hän oli poistunut, myös meidän piirissämme. Ajattelin ensin kirjoittaa Teille niistä yksityiskohtaisen selostuksen, mutta huomaan, että keskustelujen mielenkiintoisuus oli enemmän niiden eloisassa dynamiikassa kuin niiden tuloksissa. Kaila, joka ensimmäisellä viikolla oli jo lähes myöntänyt oikeaksi näkökantamme, veti myöhemmin kaiken jyrkästi takaisin – ja lopuksi oli likimain surullista, kun hän jälleen tukeutui todennäköisyyslogiikkaansa todistaakseen sen avulla realismiväittämän *mielekkäiksi*. Silti hän myönsi, että hänen on nyt ajateltava asiaa kokonainen vuosi. Hän haluaa tulla ensi keväänä takaisin. Meistä näytti melkein siltä kuin Helsingin filosofikongressi, jota Kaila ehdotti ja johon hänellä oli jopa tähtäimessä rahoitustakin, olisi kyseenalaistunut mielipide-eroavuuksiin: Hän pitää meitä *väärinä* profeettoina ja näyttää katsovan velvollisuudekseen isänmaataan kohtaan olla kutsumatta *oikeina* eksaktin filosofian edustajina näitä katalia todellisuuden kieltäjiä. – Olemme keskustelleet suunnattoman paljon ja vääntäneet ja kääntäneet ongelmaa kaikkiin suuntiin, viitanneet hänelle toistuvasti metafysiikan luvallisuuteen runoutena, – ei hän ollut lohdutettavissa!”

Wienin piiri ja sitä seurannut kansainvälinen tieteen yhtenäisyyden liike eivät pitäneet koukusta Helsingissä eikä sellaisesta mahdollisuudesta ole mainintaa muissa loogisen empirismin lähteissä. Tarkasti ottaen Kaila ei tuolloin vielä ollut Helsingin yliopiston professori, mutta kylläkin Grotenfeltin jälkeen Suomen Filosofisen Yhdistyksen puheenjohtaja. Feigl jatkoi:

”Kailan kysymysten ja vastaväitteiden ylläkkeestä Carnap oli esittänyt loogisen analyysin induktiivisista lauseista: Lause ’huomenna aurinko nousee’ on Carnapin mukaan ylipäänsä *mielelön*, – sen sijaan *mielekäs* on ainoastaan lause: ’huomenna aurinko todennäköisesti nousee’ ja tämän lauseen *mieli* vieläpä on yksinomaan täydellisessä induktiossa *menneistä* auringonnousuista sekä niiden suhteellisissa frekvensseissä – sekä siinä, mitä muuta tässä vielä halutaan ottaa (*menneistä*) tähtitieteellisistä tosiseikoista induktion pohjaksi. Sillä, että lause viittaa kerta kaikkiaan tuntemattomaan *tulevaisuuteen*, ei ole mitään *teoreettista* mieltä, vaan tässä on kysymys aivan kuin vierasielouden tapauksessakin *vain oheismielikuvista*, asenteista, toimintatavoista (belief, expectation). – Vastaavasti *menneisyysväittämät* eivät varsinaisesti viittaa ’todellisesti’ *menneeseen* aikaan, vaan niiden teoreettinen mieli on samalla tavoin *nykyisissä* muistumuissa. Kysymys *absoluuttisesta* muistuma-

luotettavuudesta on tietysti metafyyssinen, on vain korjausta myöhempien elämysten avulla, mutta se on aivan harmiton empiriinen menettely. – Tässä on siis kysymys *välittömästi* solipsistisen perustan toteuttamisesta, asiasta, jonka arvannette kyllä tuottavan vaikeuksia ja epäilyjä. Carnapin kielianalyysin mukaan jokaisen lauseen mieli on annettuna (kun sillä ylipäänsä on sellaista) *tähänastisessa* maailmanpöytäkirjassa (=alkeiselämysten suhteiden luettelossa). Tästä arkusta saamme koko viisautemme. Mutta emme pelkästään *tosia* lauseita koskevaa tietoaamme, vaan myös *mahdollisten* lauseiden *mielen!* Kaila puolestaan ei voinut tyytyä jatkuvasti kasvavan pöytäkirjan tosiasiaa ajatellen Carnapin väitteeseen tämän pöytäkirjan kattavuudesta. Hän tarkastelee sitä vain leikkauksena paljon kattavammasta *mahdollisesta* maailmanpöytäkirjasta. Carnap myöntää luettelon jatkuvan kasvun, mutta muotoilee tämän seuraavasti: Jokainen uusi alkeiselämys on ei-looginen vakio, kielemme uusi sana. Niin kauan kuin meillä ei tätä sanaa ole, emme pysty sillä puhumaan, minkä vuoksi myös tulevaisuutta koskevien väittämien täytyy olla mielettömiä.”

Feigl täydensi, että sellaista kantaa vastusti erityisen terävästi myös Waismann, joka Wittgensteiniin liittyen näki tulevaisuusväittämät lauseiksi, joissa on variaabeleita. Hän piti niitä täysin mielekkäinä. Tähän mennessä Carnapin ja Waismannin välillä ei minkäänlainen yksimielisyys ole tullut mahdolliseksi. ”Vaikeuden juuri”, Feigl kommentoi, ”näyttää minusta piilevän *variaabeleiden käyttönoton* ongelmassa, joka on Carnapilla selvittämätön ja liittyy Wittgensteinilla samoin hieman mystisesti ’loogiseen avaruuteen’, josta meillä ei ole vielä mitään täysin selkeää käsitystä.”

Tässä ei ole tarpeen mennä Feiglin kuvauksiin myöhemmistä keskusteluista, joita Kaila ei enää ollut seuraamassa. Sen sijaan pian Kailan jälkeen samasta aiheesta puhuneesta Waismannista Feigl huomautti:

”Hyvin mielenkiintoisia olivat Waismannin esitykset Wittgensteiniin todennäköisyyden käsitteestä, joka voidaan käsittää puhtaan loogisesti sisäiseksi suhteeksi lauseilla, jotka sallivat asiantiloille eri peliavaruuksia. Waismann toteuttaa asiaa nyt loogis-matemaattisesti. Hyvin henkevästi ja elegantisti, mutta vastoin Waismannin mielipidettä sillä ei mielestäni edistetä *sovellusta* tilastolisiin frekvenssisuhteisiin.”

Feigl mainitsi tavanneensa matkallaan Berliinissä todennäköisyyden realistissävyistä frekvenssitulkintaa kannattavan Reichenbachin,

joka oli täysin perillä Carnapin uusimmistakin kannoista, mutta vailla enempiä ymmärtämystä Wittgensteinista.

”Hän haluaa Kailan tavoin täydentää tiukkaa logiikkaa todennäköisyyslogiikalla. Mutta hän on siinä ylittänyt aikaisemmat primitiiviset käsitykset ja hän puhui minulle täysin uusista induktiivisen lauseen ratkaistavuuden ja mielen ajatuksista. Hän ei vielä halunnut kertoa mitään tarkempaa, mutta tuntee itsensä huikean voitonvarmaksi.”

Suunnitelmien mukaan nämä näkemykset todennäköisyydestä kohtaisivat Prahan konferenssissa. Feiglin mukaan sinne oli suunnitella myös suuri realismikeskustelu, joka kyläkin jäi sitten toteuttamatta. Luultavasti tähän suunnitelmaan liittyen Carnap kirjoitti Schlickille 5.7.1929 piirissä käsitellyn Reichenbachin kirjoituksen kohtalosta seuraavasti: ”Olemme eilen lukeneet Reichenbachin uusia positivismiin vastaisia esityksiä realismista. Hänestä ei jätetty kiveä kiven päälle.” (MS 95). Carnap saattoi puhua Schlickille hyvällä omallatunnolla, sillä hän tiesi, että Schlick tuossa vaiheessa arvosti häntä olennaisesti Reichenbachia enemmän. Tämä kokous oli jo heinäkuun puolella. Kaila ei enää ollut paikalla.

Näyttäisi siltä, että hiiret hyppäsivät pöydälle, kun kissa oli poissa. Schlickin tyyli johtaa huippulahjakkaiden tutkijoiden piiriin ei ollut hallitseva, mutta sen sijaan kylläkin innostavaan tapaan tasoittava. Kun näkemysten erot kasvoivat, niiden selvittämiseksi pidettiin pienemmällä ryhmällä tapaamisia Schlickin torstai-illoista riippumatta. Schlickin Stanfordin kaudella peitsenhionnasta tuli poikkeuksellisen kärkevää. Asemaansa vakiinnuttamattomat nuoret tutkijat olivat yhteenkuuluvuuden korostamisesta huolimatta toistensa kilpailijoita.

Vielä voi täydentää, että Feigl oli puheena olevassa kirjeessä huolissaan synkistä uranäkymistään Itävallassa. Niitä ei varmasti lievitänyt se, että antisemitismi oli sen ajan Wienissä Schlickin piiriä ja joitakin muita poikkeuksia lukuunottamatta todellisuutta. Feigl tuli itse asiassa pian päättämään siirtymisestään Yhdysvaltoihin. Puheena olevassa kirjeessään hän mainitsi kuitenkin mahdollisuuden, jota sitäköön ei löytyne muista lähteistä. Feigl pohdiskeli kansankorkeakoulun opettajan virkaa Wienissä ja lisäsi sitten: ”Mahdollisesti Kaila hankkii minulle sellaisen paikan Suomesta,

jossa siitä saa oikein hyvää palkkaa (sitä paitsi viisi kuukautta lomaa!), häittana siinä: kamottavan vaikea kieli ja ilmasto, joka ei tekisi Marialle [= Maria Kaspar, Feiglin vaimo] hyvää.” Vai lieneekö Kailalla käynyt mielessään mahdollisuus saada Feigl seuraajakseen Turun professuuriin?

Varoitus kauheasta dialektikosta

Lisää tietoa siitä, mihin Kailan ja Carnapin katsomusero todennäköisyyden tulkinnaassa tiivistyi, saa Kailan heti matkansa jälkeen Reichenbachille lähettämistä kirjeistä. Niitä on kaksi. Toisen Kaila lähetti Kotkasta 13.7.1929 (HR 014-09-14) ja toisen Turusta 7.8.1929 (HR 014-09-12).

Ensikirje oli lyhyt, ilmeisesti kesänviettopaikasta lähetetty, ja sen lopussa Kaila lupasikin parin viikon päästä yksityiskohtiin menevän. Kaila oli saanut Reichenbachilta tämän pitkään julkaisemista odottaneen laajan esityksen fysikaalisen tiedon päämääristä ja metodeista:

”Tosiasiassa tunnen tämän tutkimuksen jo: olin toukokuussa ja kesäkuussa joitakin viikkoja Wienissä ja Carnapin piirissä kiersi – luullakseni Wienin fysiikan laitokselta peräisin oleva – korjausvedos tutkimuksestanne, jota piirissä luettiin innokkaasti ja josta siellä keskusteltiin. Oletan puolustavani Teitä lähellä olevaa näkökantaa Carnapia vastaan; erityisesti olen kanssanne samaa mieltä siinä, että todennäköisyysimplikaatioita, jotka muodostavat tieteen pääsällön, ei voida tulkita (Russellin ja Wittgensteinin mielessä) totuusfuktoiksi annetusta; voin tuskin kuitenkaan väittää, että minun on onnistunut tehdä minkäänlaista vaikutusta kauheaan dialektikkoon Carnapiin.”

Reichenbach vastasi pikaisesti kirjeellä Kotkaan 23.7.1929 (HR 014-09-13). Hän ilmoitti kuulleensa suullisia kertomuksia Kailan oleskelusta Wienissä erältä sikäläisiltä herroilta, mikä tarkoitti varmasti ainakin Feigliä. Edelleen hän valitteli sitä, ettei Kaila ollut paluumatkallaan voinut pistäytyä Berliinissä. ”Olitte tavannut täällä todennäköisyyskysymyksiin hyvin perehtyneen piirin, jossa olen viime aikoina esittänyt joukon uusia ajatuksia, jotka olen keksinyt todennäköisyyden probleemasta.”

”Olen, kuten tiedätte, täysin samaa mieltä kanssanne siitä muotoilustanne, että todennäköisyysväittämät eivät ole totuusfunktioita annettua koskevista alkeislauseista, vaan sisältävät merkityslisän. Kun kuitenkin käsikirjan artikkelissani [=Kailan juuri saama] olen hyvin varovainen tämän erityisen sisällön muotoilussa ja oletan sen siellä vielä analysoimattomasti, niin viime aikoina olen kehittänyt todennäköisyyden frekvenssiteorian, joka mahdollistaa tämän mielen suoran muotoilemisen ja näyttää minusta sisältävän varsinaisen ratkaisun todennäköisyyden mielekkyysongelmaan.”

Reichenbach valmistautui parhaillaan edessä olevaan Prahankokoukseen, jota hän oli järjestämässä Berliinin ryhmänsä päämiehenä yhdessä Wienin filosofien Ernst Mach -yhdistyksen sekä Prahankokouksen fysiikan professorin Philipp Frankin kanssa. ”Illoitsisin siellä suuresti tuestanne niitä ’puhtaita loogikkoja’ vastaan, jotka nyt olette oppinut tuntemaan Wienissä. Siitä tulee hyvin vaikea välienselvittely, sillä toisin kuin wieniläiset en usko, että nämä asiat voidaan ratkaista puhtaalla logiikalla.” Reichenbach lupasi lähettää Kailalle kutsun tapahtumaan heti seuraavalla viikolla, kun se ilmestyy.

Toisessa, laajassa ja yksityiskohtaisessa kirjeessään Kaila kiitti ensin kutsusta, joka oli tullut perille. Samalla hän ilmoitti, ettei voinut osallistua Prahankokoukseen, koska hänen opetuksensa Suomessa käynnistyisi jo sen ajankohtana, syyskuun puolivälissä. Vähintään yhtä ilmeistä on se, ettei hän Wienissä osakseen saamansa kritiikin jälkeen oikein tiennyt, mitä sanoa. Sitä hän pahoitteli nyt kovasti, ettei voinut tavata Reichenbachia. Hän kertoi työskentelevänsä parhaillaan todennäköisyyden syvällisten ongelmien parissa ja jäävänsä odottamaan Reichenbachin Prahankokouksen julkaisemista.

Kaila halusi kirjeellään valmentaa Reichenbachia kohtaamaan ”Carnapin ja tämän kannattajat” Prahassa. Sen vuoksi hän selosti Wienissä kohtaamansa ja varmaankin myös Reichenbachia odottavan vasta-argumentin mielipidekumppanilleen.

Perustellessaan realismia positivistista näkemystä vastaan käsikirjan artikkelissaan Reichenbach oli tarkastellut toisaalta fyysisen objektin käsitettä, toisaalta joukkoa havaintoseuraamuksia, jotka liittyivät objektiin. Käsite ja objekti piti Reichenbachin mukaan erottaa toisistaan selkeästi, mitä positivismissa ei tehty. Reichenbachin mielestä väitteessä objektin

olemassaolosta tuli mukaan olennainen, perustava merkityksen lisä, jota ei ollut kimpulla havaintoseuraamuksia sisältäviä lauseita. Kun Reichenbach kuitenkin myönsi objektiväitteen olevan ”käännettävissä” havaintoseuraamusten kielelle, hänen kantansa muodostui Carnapin näkökulmasta ristiriitaiseksi. Samanmerkityksisyyden ja analyttisen ekvivalenttin käsitteillään Carnap osoitti, ettei sellaisen merkityksen lisän oletamiseen ollut perustetta. Carnapin argumentti oli ulotettavissa yhtä lailla todennäköisyyteen. Näin Kaila tulkitsee Carnapin näkökantoja:

”Jos ’todennäköisyys’ on määriteltävissä yhdistelmällä tunnettuja ilmaisuja, jotka siis merkitsevät annettua, niin se ensinnäkin on jokaisen muun eksplisiittisen määritelmän tavoin periaatteessa korvattavissa näillä ja toiseksi mikään todennäköisyyspäätelmä ei silloin johda annetun alueen ulkopuolelle. Todennäköisyys tarkoittaa silloin suunnilleen samaa kuin ’totuusfrekvenssi’ tai se esittää tiettyä suhdetta alkeislauseiden totuusfunktioiden välillä (kuten Wittgensteinin teoreettisessa lähestymistavassa, jota Waismann on kehittänyt edelleen ja jota hän esittää Prahassa).”

Primitiivikäsitteenä todennäköisyys taas olisi Carnapin mukaan tavallinen käyttömääritelmä. Siihen liittyvä ”merkityksen lisä” ei silloin ollut ilmaistavissa.

Tällä tavoin siis Kaila varusti Reichenbachia Prahaan tietämättä ilmeisesti mitään siitä, että Reichenbach ja Carnap olivat erikantaisuudestaan huolimatta pitkäaikaisia yhteistyökumppaneita. Kaila totesi, ettei hän pystynyt kumoamaan Carnapin argumenttia eikä muotoilemaan sille vastakkaista kantaansa, mutta jossakin Carnapin järjestelmän uumeissa virheen täytyi piillä. Kaila arveli sen liittyvän siihen, että Carnap oletti annetusta tarjolla olevaksi ”kattavan pöytäkirjan”, kun Kailan mielestä sellaista kattavuutta ei voinut olettaa. Kaila ei tullut kirjeessään painottaneeksi sitä tärkeää eroa, jonka Feigl oli huomannut hänen ja Carnapin ajattelun välillä: Carnap halusi puhua vain havaittavasti tosista lauseista, Kailalla oli mielessään ”mahdollinen maailmanpöytäkirja”.

Prahankokouksen tieteiden tietoteorian kokouksesta tuli menestys. Uusi tapa tehdä filosofiaa esittäytyi siinä ensimmäisen kerran julkisesti tieteellisenä liikkeenä ja se saavutti myös kansainvälisen ulottuvuuden. Asiakysymyksissä ei päästy yksimielisyyteen, mutta si-

tä tuskin kukaan odottikaan. Sen sijaan kouksen yhteydessä saatiin alulle pitkäaikaisen haaveen toteuttaminen, oman lehden luominen. Sitä kustansi saksalainen Felix Meiner, sen toimittajiksi tulivat Reichenbach ja Carnap, ja se alkoi ilmestyä nimellä *Erkenntnis*, tärkeänä varhaisena antinaan Prahassa esitelmien ja niihin liittyneiden keskustelujen julkaiseminen. Prahassa näki päivänvalon myös Rudolf Carnapin yhteistyössä Otto Neurathin ja Herbert Feiglin kanssa kirjoittama pamfletti *Wissenschaftliche Weltauffassung: Der Wiener Kreis* (1929), joka varsinaisesti antoi Wienin piirille – Neurathin keksimän – nimen.

Kirjoittaja on Oulun yliopiston aate- ja oppihistorian professori. Kaila ja Wienin piiri -kirjoitussarjan aikaisemmat osat ovat ilmestyneet Tieteessä tapahtuu -lehden niteissä 2/2002 ("Eino Kaila ja tie Wienin piiriin") ja 4/2002 ("Kaila ja kahden tunnustamistavan ero"). Sarjan viimeinen osa "Positiivismin kriitikosta positivistiksi" ilmestyy seuraavassa niteessä 8/2002.

Wienin piiristä on juuri ilmestynyt Ilkka Niiniluodon ja Heikki J. Koskisen toimittamana kirja Wienin piiri (Gaudeamus 2002), johon sisältyy mm. Juha Mannisen laaja arvio Wienin piiristä filosofisena liikkeenä.